

▶ RAZSTAVA

Resnica in mrtvi imajo čas

DR. JOŽE DEŽMAN JE VABLJENE GOSTE VODIL PO RAZSTAVI V PLATONOVİ VOTLINI ZAVODA SV. STANISLAVA. / TATJANA SPLICHAL

Odprtje razstave o Jami pod Macesnovo gorico v Platonovi votlini Zavoda sv. Stanislava: dejanje upora kulture spominjanja proti nekulturi odrekanja pravice do groba in spomina

Tomčevo dvorano Zavoda sv. Stanislava v Šentvidu pri Ljubljani je napolnila množica obiskovalcev, ki so se v sredo, 10. aprila, udeležili uradnega odprtja razstave 3450 umorjenih/ Jama pod Macesnovo gorico – slovenski Katin.

Omenimo le nekaj imen: predsednik Slovenske škofovske konference in novomeški škof dr. Andrej Saje, ljubljanski nadškof Stanislav Zore, predsednik Slovenske demokratske stranke Janez Janša (z razstavo je tudi osebno povezan, saj se je njegov oče, zapisan smrti, rešil prav iz Jame pod Macesnovo gorico), ugledni razumniki iz zamejstva, kot sta Ivo Jevnikar in Valentin Inzko; med udeleženci so bili številni zgodovinarji, sodelavci pri pripravi razstave (dr. Mitja Ferenc, dr. Uroš Rozman ...), slikarka Marjetka Dolinar, ki je naslikala triptih, posvečen Macesnovi gorici, akademik Andrej Jemec, direktor Zavoda sv. Stanislava Tone Česen ... Odprtja so se udeležili tudi predstavniki štirih civilnodružbenih pobud, ki so se v javni spomin zapisale kot prireditelje pietetnega dogodka ob lanskem (ukinjenem) nacionalnem dnevu spomina na žrtve komunizma – to poročilo dopolnujemo z njihovimi vtisi ob ogledu razstave.

Odziv (vsaj dela) javnosti na razstavni projekt, ki z informativnimi panoji in razstavljenimi predmeti pripoveduje zgodbo nezastarljivega vojnega zločina v Jami pod Macesnovo v Kočevskem rogu, je bil izjemen in poveden: to je zgodba, ki sega v naš čas. Celovito jo je v nagovoru pred uradnim odprtjem predstavil avtor razstave dr. Jože Dežman.

Primerjava s Katinom

Naslov razstave vzpostavlja vzporednico med Macesnovo

gorico in Katinom. In ta vzporednica je več kot upravičena. Dr. Dežman jo je utemeljil takole: »Če primerjamo s številom prebivalstva, je pomor slovenskih vojnih ujetnikov skoraj desetkrat večji od pomora poljskih oficirjev v Katinu. Če so dokumenti v sovjetskih arhivih ohranjeni, so v slovenskih uničeni. Jamo pod Macesnovo gorico so nepredstavljivo uničili in skušali skriti sledi za zločinom. Razstreljevali so že med pobijanjem, sredi petdesetih let pa so brezno razstrelili tako, da je celoten strop jamske dvorane padel v jamo. Zato je bilo treba pred in med izkopom posmrtnih ostankov odstraniti okoli tri tisoč kubičnih metrov razstreljene kamnine.«

A vse skrivaško prizadevanje je bilo zaman. Prvi so, kot je dejal dr. Dežman, o Macesnovi gorici pričevali tisti, ki so se rešili iz jame in jim je uspel pobeg na Zahod, kjer so pričali o njej in njenih žrtvah.

Prvi je svoje spomine objavil Milan Zajec leta 1949. Franc Pozelnik je svoje spomine na pobeg objavil leta 1963. France Dejak, France Kozina in Milan Zajec so svoje spomine objavili večkrat, tudi v knjigi *Ušli so smrti*. Anonimno pričevanje Janeza Janše st. je bilo leta 1993 prvič objavljeno v *Družini*, o njegovem pobegu je pisal sin Janez Janša ml. v svoji knjigi *Okopi*. Janko Svete je po pobegu iz jame živel v Sloveniji in čez nekaj let utonil. Iz jame se je rešil tudi Karel Turk, ki pa ga je njegov oče prijavil oblastem in so ga umorili.

Pripoved znanstvenih raziskav

Postopoma so pričevanja potrjevali tudi izsledki znanstvenih raziskav. Dr. Dežman je predstavil njihovo kronologijo. Prvi je nekaj predmetov iz vrtač pred jamama pod Macesnovo gorico in pod Krenom leta 1991 s kolegi raziskal Andrej Mihevc in leta 1995 v objavi opozoril na različnost izvora predmetov v obeh vrtačah. Mitja Ferenc in Pavel Jamnik sta leta 2004 temeljiteje raziskala obe vrtači. Leta 2006 je Ferenc objavil, da je bila maša zadušnica na napačnem kraju. V jami pod Krenom so verjetno večinsko umorjeni Srbi, Črnogorci, nekaj Hrvatov. Predmeti v vrtači pri jami pod Macesnovo gorico pa so bili mnogi katoliški in slovenski. To so potrdile še raziskave Uroša Koširja leta 2017. Zato se je Komisija Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč odločila za izkop posmrtnih ostankov iz Jame pod Macesnovo gorico v letu 2019. Tedaj je Komunala Kočevje izkopala okoli tisoč kubičnih metrov razstreljene kamnine, do plasti posmrtnih ostankov. Zaradi pandemije so dela zastala in se nadaljevala ter dokončala leta 2022.

Dr. Dežman je celoten raziskovalni projekt postavil v jasen okvir: »Vedno znova se moramo zavedati: če ne bi bilo demokratske in samostojne Republike Slovenije, tudi teh raziskav ne bi bilo. Republika Slovenija je tako tudi

delo mrtvih. Brez razrešenja teh vprašanj tudi demokracije ni. To je preverjanje demokracije.«

Nagovor domače in tuje javnosti

In to preverjanje se nadaljuje tudi na drugih ravneh. Vladna komisija za prikrita grobišča je do sedaj objavila pet poročil, šesto (tudi to bo kot vsa druga izšlo pri založbi Družina) je tik pred izidom, predstavili pa ga bodo ob letošnjem spominskem dnevu na žrtve komunizma, torej ob 17. maju, ki ga je sedanja oblast sicer izbrisala, a očitno ne bo ostal brez javne obeležitve.

Šest poročil komisije ima, kot je dejal dr. Dežman, »okoli 2.500 strani in so temeljni dokument resnice, moči slovenske znanosti in slovenske demokracije«, razstava o Macesnovi gorici pa je »povzetek vsega tega dogajanja in delovanja«.

In ne le to, »je tudi nagovor za mednarodno javnost«. V tem okviru je pomembna postavitev angleške verzije razstave, ki je bila 17. aprila odprta v Evropskem parlamentu v Bruslju, tako da je tudi mednarodna javnost lahko oblikovala stališča do dogajanja v Sloveniji in poiskala odgovor na preprosto vprašanje, na katero je opozoril dr. Dežman: »Katera Slovenija je demokratična: ali tista, ki omogoča raziskavo najhujših nezastarljivih zločinov, ali tista Slovenija, ki skuša preprečiti objavo teh raziskav?«

Pričevalnost najdenih predmetov

A vrtno se k sami razstavi. Njena temeljna vsebina so po

ŠKOF ANDREJ SAJE: »MRTVI IMAJO PRAVICO DO POKOPA IN DO ČASTI, DO IMENA NE GLEDE NA TO, NA KATERI STRANI SO UMRILI.«

avtorjevih besedah dejstva o izkopu posmrtnih ostankov iz Jame pod Macesnovo gorico: »Raziskava je potekala od maja do septembra 2022, odlično jo je opravila arheološka ekipa podjetja Avgusta, ki jo je vodil arheolog Luka Rozman. Gre za enega najbolj zahtevnih arheoloških podvigov v skrajnih razmerah; nedvomno bo v prihodnosti to dejanje imelo v zgodovini slovenske arheologije najvišje ocene. Odkritja v jami so potrdila resničnost pričevanj pobeglih iz jame. Dela so potekala v izrednih pogojih zaradi

DR. JOŽE DEŽMAN: »REPUBLIKA SLOVENIJA JE TUDI DELO MRTVIH.«

ogroženosti v jami, ogromne količine skalovja, plinov, neeksplozibilnega eksploziva. Do jamskega dna so izkopali 15 metrov v globino, površina izkopnega polja se je povečala z 200 na 500 kvadratnih metrov. Iz jame so odstranili še dva tisoč kubičnih metrov razstreljene kamnine. Delo je potekalo po najvišjih znanstvenih standardih.«

Posmrtni ostanke je po umivanju in sušenju prevzela antropologinja Petra Leban Seljak. Zaradi miniranja so bili posmrtni ostanke v brezno hudo poškodovani. Antropološka analiza je odkrila, da je bilo umorjenih vsaj 3.450 ljudi in ne več kot 3.500. Vsi so bili moški. Te podatke potrjuje tudi popis Inštituta za novejšo zgodovino. Polovica žrtev je bila starejših od 23 let, četrtina pa mlajših. Med četrtino žrtev, ki so bile mlajše od 23 let, jih je bila polovica stara nad 20 let, polovica pa manj kot 20 let. Mlajših od 14 let ni bilo.

Najdene predmete je skrbno raziskal dr. Uroš Košir. Popisal je 10.284 predmetov, odkritih med izkopom. Večina predmetov je pripadala žrtvam, več kot 1.600

10.284

predmetov je bilo odkritih med izkopom.

pa storilcem (tulci, naboji, eksploziv ...). Dr. Dežman je ob tem dejal: »Pričevalnost teh predmetov je treba razumeti tako, da so bili umorjeni na poti od Jesenic do Kočevja oropani in pregledani večkrat, pa so vseeno nesli v smrt svetinjske, rožne vence, prstane, ure, predmete za osebno nego, jedilni pribor ... Skratka tisto, s čimer so hoteli izraziti upanje, da pa morda življenja le ne bo konec.« Del teh predmetov zdaj preko razstave pričevanjsko nagovarja javnost.

Mrtvi nas čakajo

Dr. Dežman je svoj nagovor sklenil z zaključnim prizorom dokumentarca o Macesnovi gorici, ki bo, kot je napovedal, 25. aprila premierno predvajan v Zavodu sv. Stanislava: gre za prizor polnega kontejnerja posmrtnih ostankov umorjenih iz Macesnove gorice, ki so zdaj provizorično shranjeni v neki garaži v Kočevju in čakajo na odločitev.

»Republika Slovenija priznava vsem žrtvam druge svetovne vojne, okupacije, upora, revolucije, protirevolucije in državljanske vojne pravico do groba in spomina. Toda pravice mrtvih so odvisne od sposobnosti živih, da opravimo to, kar nam mrtvi naročajo. Umorjeni iz rova sv. Barbare v Hudi jami so nas čakali več kot sedem let, da smo jih zmogli pokopati. Tudi posmrtni ostanki iz ame pod Macesnovo gorico nas čakajo, da dobijo svoj mir in pokoj. In moja temeljna izkušnja je, da mrtvi imajo čas in nas čakajo,« je dejal dr. Dežman.

Škof Saje: Resnica prihaja na dan

Razstavo 3450 umorjenih/Jama pod Macesnovo gorico – slovenski Katin je uradno odprl predsednik Slovenske škofovske konference, novomeški škof dr. Andrej Saje. V nagovoru se je zahvalil dr. Dežmanu in vsem, ki so prispevali k pripravi razstave, posebej pa Zavodu sv. Stanislava za to, da je omogočil njeno (prvo) postavitev.

Razstava po besedah dr. Sajeta »pokaže na pretresljivost resničnih dejstev, na resnico, ki se vedno bolj odstira. Vemo iz Svetega pisma, iz Jezusovih besed, da je resnica tista, ki nas

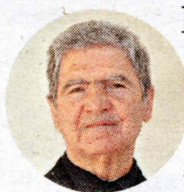
Romana Bider, Vseposvojitev

Pred nekaj dnevi me je prizadelo srečanje s poveženo srno, ki je žalostnih oči nebogljeno sedela sredi ceste. V Jami pod Macesnovo gorico pa ni bilo 3.450 po nesreči zbitih srn, ampak 3.450 zverinsko umorjenih ljudi ... Razstava skuša Slovencem pokazati nekaj, kar bi nam koristilo. Čevelj, v katerem je nekdo zbiral vodo za zadnje požirke, svetinjico, ki so jo stiskale roke v smrtni uri, poročni prstan, glavnik, žlico, koščke molitvenika – sama znamenja civilizacije, ubite in skrite. Molimo, da najdemo pot nazaj v civiliziranost.

Vlasta Doležal Rus, Prebudimo Slovenijo

Ustavim se pred vitrino, kjer so razstavljeni povsem običajni predmeti: žlice, zaponke, ure, prstani, rožni venec. Poskušam se vživeti v zgodbe ljudi, ki jih nasilno ženejo neznani usodi naproti, grozo seveda slutijo, a ne morejo verjeti, da je smrt tako blizu. Večinoma brez obsodbe. Čeprav že veliko vemo o strašnih dogodkih, številke vedno znova šokirajo. Za vsako stoji človek: sin, oče, mati, tudi otrok. In vsak od teh je umrl od neke krute, brezvestne roke. Kdaj bo država nedvoumno poimenovala krvnike? Razstava je pretresljiv prikaz temnih strani naše zgodovine; je sad prizadevanja ekipe, ki je kljub poizkusom nihče ni uspel odvrniti od dela, s katerim vrača dostojanstvo našim pobitim rodoljubom, zahteva spodoben pokop in s tem državo opozarja na njen dolg.

Dr. Janez Juhant, Združeni ob Lipi sprave

Odkritje množičnega morišča je odprlo še eno pretresljivo narodovo rano. Pred nas postavlja sonarodnjaka, sorodnika, da mu pogledamo v oči. Kot jaz in ti je hrepenel po ljubezni, svobodi in usmiljenju; zdaj nam spravlja vest, zakaj ga ne pokopljemo. Religiozni predmeti umorjenih so izraz krščanske intimne in vezi s svojci. Krut je svet rabljev z ostanki moralnega orožja za nečloveške ukaze. Še bolj pretresljiv je molk družbeno odgovornih, ki zamahe poskušajo utišati krike ukazujočih, ki so za zaklenjenimi, izoliranimi domovi vzdrževali moro totalitarne poškodovanosti in to postaja tragedija naroda. Res je, mrtvi čakajo, a čakanje v laži nas lahko ugonobi, če ne bomo opravili človeške in državniške dolžnosti.

Dr. Matija Ogrin, Nova Slovenska zaveza

To je razstava, kakršne Slovenci še nismo imeli. Govori o stvarih, ki so brez primere s čimer koli v slovenski zgodovini. Predmeti, ki so bili v breznu ob naših pobitih, nam z močjo »očividcev« govorijo o tem, da je vnebovpijoči zločin Kočevskega roga in drugih morišč še vedno prva in temeljna realnost Slovencev. Temeljna realnost, ki nas določa – zato, ker je kot narod in država nismo premagali s spoznanjem in skupnim obžalovanjem.

bo osvobodila – in resnica sili na dan, resnica ima čas in vedno bolj prihaja na dan; tudi ta razstava bo pomagala, da bo vedno več zgodovinskih dejstev javno znanih.«

Predsednik SSK je še dejal, da od pristojnih služb in ustanov, od odgovornih v slovenski državi

vi pričakujejo, »da se najde primeren prostor za pokop posmrtnih ostankov izpod Macesnove gorice na ljubljanskih Žalah in da se jih obravnava na enakovreden način kot vse ostale žrtve – mrtvi imajo pravico do pokopa in do časti, do imena ne glede na to, na kateri strani so

umrli; za te pa vemo, da so umrli v zunajsodnih in zverinskih pomorih.«

Škof Saje se je vsem navzočim zahvalil za udeležbo in podporo ter jih povabil, da »v velikonočnem času tudi molimo za to, da bi se ta zadeva rešila na miren način in da bi se lahko v duhu dialoga in sprave dogovorili, kako bomo vse te zadeve, ki so zelo boleče za naš narod, tudi zaključili.«

Razstava 3450 umorjenih/Jama pod Macesnovo gorico – slovenski Katin bo v Zavodu sv. Stanislava na ogled do 10. maja (predvidoma sledi postavitev v Kopru). Obiskovalci razstave naj se javijo v recepciji zavoda.

ČEVELJ, KI SO GA PREŽIVELE POSTAVILI OB STENO JAME, DA SO V NJEM ZBIRALI VODO, KI JE TEKLA PO KAPNIH. / BOGOMIR ŠTEFANIČ

BOGOMIR ŠTEFANIČ

bogomir.stefanic@druzina.si